

Új kézikönyv az európai kitelepítésekről és etnikai tisztogatásokról¹

A Detlef Brandes, Holm Sundhussen és Stefan Troebst szerkesztésében kiadott, több mint 800 oldalas kötet – a címe alapján – szisztematikus bemutatását ígéri azoknak a folyamatoknak és intézkedéseknek, amelyek társadalmi csoportokat ideológiai és politikai alapon megsemmisítettek vagy migrációra kényszerítettek a 20. században. A lexikon egy olyan kérdés első német nyelvű összegző kézikönyve, amely már jó néhány évtizede kutatások meghatározó témája, valamint a társadalmi köztudatban is fontos szerepet játszik. Bár korábban voltak hasonló kezdeményezések,² ennyire átfogó és ilyen nagy terjedelmű munka ezzel a kötettel jelent meg először a könyvpiacra. A lexikon célja, hogy bemutassa a kutatási eredmények jelenlegi állását (2010) az 1912–1999 közötti európai deportálásokról, kényszerkitelepítésekről, etnikai tisztogatásokról vonatkozásában. Ugyanakkor mind térben, mind időben sokkal nagyobb teret ölel fel, a címben jelzethetnél sokkal átfogóbb irodalmat kapunk. Az egyes etnikumok, illetve területek bemutatásánál sokszor a kora újkori előzmények feltárásáig is eljutnak a szakcikk írói. A térbeli és időbeli horizont kitágítását a könyv szerkesztői rögtön az előszóban tisztázzák. Az Európa-fogalom a kötetben nem földrajzi értelemben használatos, hanem olyan történeti kategóriaként, amely magában foglalja a Levante-útvonalat és a Kaukázust is, ezáltal az Oszmán Birodalom, illetve a cári Oroszország, a Szovjetunió, majd a Független Államok Közössége területeit is.

A téma pedig – mint tudjuk – óriási. Míg a hétköznapi embereknek a deportálásokról, kitelepítésekről kapcsolatban többnyire a holokauszt vagy a Gulag jut az eszébe, a szakszerűen szerkesztett kötetben a közel 120 szerző mintegy 308 önálló szócikkben mutatja be a sajnós nagyon is széles témakört. Mindezek következtében a lexikonban nem csupán a 20. század két nagy világégéséhez köthető etnocídiumok, szociocídiumok kaptak helyet, de azok a népcsoportok, személyek is, amelyek a kemény vagy puha diktatúrák ideje alatt, majd a kommunista államok felbomlásakor lettek az üldöztetés áldozatai.

1 *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts.* (Az elűzések lexikona. Deportálás, kényszerkitelepítés és etnikai tisztogatás Európában a 20. században.) Hg. Brandes, Detlef–Sundhussen, Holm–Troebst, Stefan. Köln–Weimar–Wien, Böhlau Verlag, 2010. 801 p.

2 Például: *Lexikon des Holocaust.* Hrsg. Benz, Wolfgang. München, 2002.; *The Ethnopolitical Encyclopedia of Europe.* Eds. Cordell, Karl–Wolff, Stefan. New York, 2004.; Schechtman, Joseph B.: *European Population Transfers, 1939–1945.* New York, 1946.; Schechtman, Joseph B.: *Postwar Population Transfers in Europe 1945–1955.* Philadelphia, 1962.; Bell-Fialkoff, Andrew: *Ethnic Cleansing.* New York, 1996.; Naimark, Norman M.: *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe.* Cambridge, Mass., 2001.; Lieberman, Benjamin David: *Terrible Fate: Ethnic Cleansing in the Making of Modern Europe.* Chicago, 2006.

A cikkek – de terjedelmükből adódóan nevezhetjük őket tanulmányoknak is – témájukat tekintve több csoportra oszthatók. Nagy többségben vannak az etnikumokat bemutató tanulmányok (például németek Litvániában, Kaukázuson túli németek stb.), amelyek vagy az egyes népcsoport által korábban lakott terület alapján, vagy a kitelepítés szempontjából tárgyalják az eseményeket. Jelentős teret kapnak a jogi és politikai rendezéssel kapcsolatos fogalmak (nemzetközi jog, etnikai tisztogatás, nemzeti kisebbség, konferenciák, határozatok). Külön tanulmányokat szenteltek a szerkesztők a történetpolitikának és a kulturális emlékezetnek (például szerepel szócikk a Német–Cseh és Cseh–Német Történezbizottságról). A kulturális emlékezet mint történetírói módszer a tanulmányok felépítését, strukturáját mindvégig meghatározza, így a kötet nemcsak hasznos, új ismereteket közöl, de követendő példát is mutat, mivel 21. századi arculatot tükröz.

A szerkesztők a kötet bevezetőjében meghatározták azokat az alapelveket, amelyek alapján feldolgozták a problémaköröket. Minden európai kényszermigrációt, kitelepítést ugyanazzal a súllyal igyekeztek kezelni. A szerzőket különböző országokból válogatták össze, így nemzetközi szakértői csoport teljesítménye a kötet. A szócikkek megírásánál a szerzők hangsúlyosan törekedtek arra, hogy mondanivalójukat könnyen érthető stílusban fogalmazzák meg, tekintettel arra, hogy a kötet célközönsége vegyes. A szócikkek célja, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket interpretálják, emellett bibliográfiát is tartalmaznak.

Bár a kötet használatát kiváló mutató segíti, véleményem szerint a kimaradt tartalomjegyzék egy esetleges második kiadásnál vagy idegen nyelvű megjelenetésnél mindenképp pótolandó lenne. Például „Deutsch” kezdetű szócikkből a 126–212. oldal között, tehát közel száz oldalon több mint 30 van, amelyek az egyes földrajzi területek alapján különülnek el (például Németek Szlovákiában, Németek Magyarországon). A keresést azonban az egyes országok területének 20. századbeli igen gyakori változása miatt bonyolulttá teszi. A zsidósággal kapcsolatban is több cikket tartalmaz a kötet, az ezek közötti eligazodást is nagyban segítené egy tartalomjegyzék. Ugyanígy térkép- és képmelléletek könnyebben érthetővé, lokalizálhatóvá tennék az eseményeket. Sajnos egy illusztrációt sem találunk a kötetben. Mindezek a kritikák azonban inkább apróságok azokhoz az eredményekhez képest, amit az érdeklődőknek, de a történészeknek, politológusoknak is sok új információt nyújtó, szakszerű „Lexikon der Vertreibungen” megjelenít. A magyarországi kutatás, illetve történészműhelyek számára hasznos lehet a szerzők és szerkesztők munkája. A lexikon magyarra fordítása – a Kárpát-medencét érintő szócikkek kibővítésével – véleményem szerint rendkívül ajánlatos lenne.

Kovács Bálint